

Аналіз проблеми виховання культури спілкування учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності вимагає подальшого, детального й різнопланового дослідження цієї проблеми. Зокрема, постає нагальна потреба пошуку ефективних педагогічних умов виховання культури спілкування в учнів початкових класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованці шкіл-інтернатів про себе і своє життя (Балакірева О.В., Яременко О.О. та ін.). – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2000. – Кн.1. – 134 с.
2. Вугрич В.П. особливості виховної роботи в школах-інтернатах // Загальноосвітні школи-інтернати в сучасній Україні. – Миколаїв, 2001. – С. 39-42.
3. Вугрич В.П., Нефько О.С. Особливості виховання комунікативних навичок і умінь в учнів шкіл-інтернатів // Теоретико-методичні проблеми виховання учнів загальноосвітніх шкіл. (Науково-методичний збірник). – К.: Інститут проблем виховання, 2005. – С. 8-13.
4. Дубровина І.В., Лисина М.И. Особенности психического развития детей в семье и в домах ребенка: Возрастные особенности психического развития детей. – М.: Академия, 1982. – С. 77-92.
5. Кобзар Б.С., Постовайтов С.П. Специфіка позаурочної виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. – К.: "Стилос", 1997. – 311 с.
6. Леонтьев А.А. Психология общения // В кн.: Социальная психология. Под общ. ред. Г.Предвечного и Ю.Шерковича. – М.: Политиздат, 1975.
7. Наточій А.М. Виховна система загальноосвітньої школи-інтернату як мета і результат розвитку особистості // Загальноосвітні школи-інтернати в сучасній Україні. – Миколаїв, 2001. – С. 116-121.
8. Петровский А.В. Проблема развития личности с позиции социальной психологии // Вопросы психологии. – М.: 1984. – №4. – С. 10-20.
9. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: "Педагогічна думка", 2001. – 516 с.
10. Словарь социального педагога и социального работника / Под ред. И.И. Калачевой, Я.Л. Коломинского, А.И. Левко. – 2-е изд. - Минск, 2004. – 256 с.
11. Слосаренко В.Г. Соціально-педагогічні функції установ інтернатного і напівінтернатного типу і умови їх реалізації в Україні: Дис. д-ра пед. наук: 13.00.01. – теорія і методика педагогіки. – К., 1997. – 475 с.

Конотоп О.С.

ВІДБІР ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЖЕСТИВ АНГЛІЙСЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ДЛЯ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ НА ОСНОВНОМУ ЕТАПІ

У методичній літературі вже є певна кількість публікацій з визначення невербальних компонентів спілкування. У сфері навчання німецької мови сформульовано дидактичні умови навчання невербальних засобів спілкування у початковій школі (Должникова 2000), виділено невербальні компоненти спілкування у монологічному повідомленні (Мошанская 2005) та окреслено модель навчання

невербальної комунікації студентів-перекладачів (Цыцур 2003); у французькій мові визначено методику навчання невербального компонента спілкування майбутніх філологів (Григорьева 2005), створено класифікацію кінесичних засобів спілкування та проведено їх відбір для навчання майбутніх філологів (Баженова 2000); в англійській мові досліджено можливості використання невербальних засобів спілкування під час навчання англійської мови студентів-філологів (Лебедева 2002), запропоновано методику навчання майбутніх філологів використовувати невербальні засоби спілкування (Соколова 2006) та ін., але результати спеціально проведених нами зрізів у п'яти мовних вищих навчальних закладах України показують, що наприкінці III курсу студенти використовують елементи невербальної поведінки, зокрема жести, на рівні близько 30 %. Отже, проблема навчання невербальних елементів англійського діалогічного спілкування майбутніх філологів на основному етапі залишається ще й досі невирішеною.

Метою нашої статті є розгляд питання про відбір та систематизацію жестів для навчання англійського діалогічного спілкування майбутніх філологів на основному етапі. Завдання статті полягають у формулюванні принципів відбору жестів як матеріалу для навчання англійського діалогічного спілкування майбутніх філологів на основному етапі; відборі жестів за визначеними принципами на базі автентичних художніх відеофільмів; проведенні їх систематизації із здійсненням порівняння британських жестів з українськими.

Вважаємо за доцільне задіяти шість принципів відбору - жестів: 1) притаманність британській етнокультурній спільноті, 2) наявність смислового навантаження, 3) типовість, 4) залежність від сфери вживання, 5) застосування певними віковими групами, 6) орієнтація на сучасну дійсність. Розглянемо зміст кожного із зазначених принципів.

Перший принцип відбору — притаманність британській етнокультурній спільноті. Описані різними авторами елементи невербальної комунікації англійської мови стосуються їхньої невербальної поведінки без урахування конкретної англійської країни — Великої Британії, США, Австралії та ін. (Вилсон, Макклафін 2000; Ламберт 2004; Пиз 2004; Хоменко 2001 та ін.). Навчаючи студентів на основному етапі британського варіанта англійської мови, слід, на наше переконання, перш за все, формувати в них уміння сприймати і вживати жести, притаманні мешканцям саме цієї країни. Ряд наукових досліджень з проблеми вивчення крос-культурної різниці засвідчує наявність суттєвих відмінностей невербальних засобів спілкування представників різних країн, ігнорування яких погіршує, а іноді й унеможливає комунікацію (Бутовская 2004; Крейдлин 2002; Hall 1993; McCafferty, Ahmed 2000 та ін.). Наприклад, існують на невербальному рівні розбіжності між британським та американським варіантами англійської мови: жест „великий та вказівний пальці утворюють коло, а решта витягнуті догори” сигналізує про те, що все добре, та замінює

мовленнєвий сигнал “О.К.” і широко вживається в США, але не у Великій Британії, де для передачі цього ж значення використовується жест „великий палець догори” (Tomalin, Stempleski 1996 : 119).

Другий принцип відбору — наявність смислового навантаження, яке несуть жести. За цим принципом ми відбирали лише жести, що несуть смислове навантаження, можуть бути інтерпретовані в контексті міжкультурної комунікації і впливають на її перебіг. Не бралися до уваги жести, притаманні тільки певному індивіду, такі, як звичка поправляти волосся, кашляти, позіхати, потягуватися та ін., відбиралися лише жести, які мають певне значення у процесі спілкування, наприклад, коли великий та вказівний пальці на обох долонях утворюють коло, а решта витягнуті догори, роблячи декілька рухів для підкреслення важливості інформації під час розмови.

Третій принцип відбору — типовість. За цим принципом відбиралися лише жести мешканців Великої Британії, які найчастіше використовуються в процесі комунікації в подібних ситуаціях. Наприклад, під час рахування вказівний палець однієї руки торкається по порядку верхівок пальців другої руки, починаючи з мізинця.

Четвертий принцип відбору — залежність від сфери вживання. Відбір за цим принципом означає, що в межах цього дослідження ми обмежимося їх відбором лише для сфери повсякденного спілкування. Наприклад, такі жести як піднята догори рука, вказівний палець доверху, решта стиснута в кулак мають на меті привертання уваги. Ми свідомо не включаємо професійні жести, жести театрального мистецтва, публічного мовлення та спеціальних ритуалів, навчання яких доцільно перенести на прорисований етап.

П'ятий принцип відбору — застосування певними віковими групами. За цим принципом було відібрано елементи, які є характерними лише для дорослих мешканців Великої Британії, не вивчалися жести, притаманні дітям.

Шостий принцип відбору — орієнтація на сучасну дійсність. Це означає, що слід навчати лише елементам невербальної поведінки, які використовуються носіями мови у теперішній час, і не включати ті, що вже вийшли або виходять з ужитку, наприклад, протягування руки для цілування у жінок та легке припідняття головного убору чоловіками під час вітання.

На основі розглянутих вище принципів нами було здійснено відбір жестів на базі 39 автентичних британських відеофільмів та проведено їх систематизацію.

У науковій літературі значною мірою вже вирішене питання систематизації жестів: виділено 16 типів жестів за ступенем інформативності у спілкуванні — несвідомі, експресивні, жести-наслідування, символічні, професійні та ін. (Пронников, Ладанов 2001 : 11-49); за походженням, кодуванням та функцією у спілкуванні — жести-емблеми, ілюстративні жести, жести-адаптери, жести-регулятори, афективні жести (Ekman, Friesen 1975 : 169-222); за зв'язком з мовою — жести, пов'язані з

мовою та не пов'язані з нею (Нэпп, Холд 2004 : 135) та ін. Метою вище наведених систематизацій жестів є тільки привнесення певного порядку у розуміння того, якими можуть бути жести, що зумовлює необхідність створення методичної систематизації жестів. Систематизацію жестів було здійснено за такими критеріями: 1) критерій функціональності у спілкуванні; 2) критерій порівняння з рідною культурою.

За критерієм функціональності у спілкуванні жести розподілялися на три головні групи (з поділом на підгрупи всередині них): 1) афективно-комунікативні, які відображають стани, процеси, ставлення, бажання та оцінку співрозмовника; 2) інформаційно-комунікативні, які передають інформацію під час спілкування; 3) регуляторно-комунікативні, які реалізуються під час управління спілкуванням (Лебедева 2002 : 61-62).

За критерієм порівняння з рідною культурою жести всередині функціональних груп розподілялися на три підгрупи: 1) жести, які співпадають або є подібними за виконанням, сферою вживання та значенням з жестами української комунікації (ідентичні); 2) жести, які співпадають за значенням, сферою вживання з жестами української комунікації, але відрізняються за виконанням; 3) жести, які є відсутніми в українській комунікації (Баженова 2000 : 56-60). Представимо створену нами систематизацію жестів.

Функціональні групи та підгрупи британських жестів та їх порівняння з українськими

1. Афективно-комунікативні:

Нервування

1. На рівні стегон обидві долоні виконують хвилеподібний рух — ідентичний.

2. Дві руки одночасно різко підіймаються та опускаються доверху-донизу — ідентичний.

3. Постукування пальцями по предмету — ідентичний.

4. Рука різко підіймається доверху та відразу опускається донизу — ідентичний.

5. На рівні стегон обидві долоні виконують хвилеподібний рух — відсутній.

Психічне відгородження

1. Руки переплетені на рівні грудей — ідентичний.

2. Руки в замку — ідентичний.

Зосередженість

1. Рука притиснута до скроні — ідентичний.

Роздум

1. Долонь підпирає підборіддя — ідентичний.

2. Долонь притиснута до підборіддя — ідентичний.

3. Великі пальці обох рук потирають вказівні — ідентичний.

4. Долоні декілька разів повільно зближуються — ідентичний.

5. Долоні / долонь роблять / робить декілька рухів, наче описуючи півколо нарівні грудей — відсутній.

Утома

1. Проведення тильною стороною долоні по чолю – ідентичний.

2. Вказівний та великий пальці на чолі, бровах – відсутній.

Схвильованість

1. Долонь прикриває рот – ідентичний.

Індиферентне ставлення

1. Похитування з боку у бік кистю руки (пальці в сторони, долоня донизу) – відсутній.

Подяка, повага

1. Потискання рук – ідентичний.

2. Аплодування – ідентичний.

Позитивне відношення, згода

1. Поляскування по плечу, плечах – ідентичний.

2. Дві руки на рівні грудей, долоні розправлені, декілька ритмічних рухів донизу – відсутній.

3. Хлопок у долоні – ідентичний.

4. Великий палець доверху – ідентичний.

5. Великий та вказівний пальці утворюють коло, решта витягнуті доверху – ідентичний.

Негативне відношення, відмова

1. Розправлена долонь / долоні декілька разів робить / роблять рухи з боку в бік – відрізняється виконанням, в українців він менш емоційний.

Великий палець донизу – ідентичний.

II. Інформаційно-комунікативні:

Презентація інформації про суб'єкт

1. Указування відкритою долонею – ідентичний.

2. Указування великим пальцем, решта пальців стиснута в кулак – відсутній.

Презентація інформації про об'єкт

1. Указування вказівним пальцем – ідентичний.

2. Указування великим пальцем, інші зібрані в кулак – відсутній.

III. Регуляторно-комунікативні:

Підкреслення головного

Вказівний палець доверху – ідентичний.

Вказівний палець донизу – ідентичний.

3. Розкрити долоні паралельно на рівні грудей – відсутній.

4. Великий та вказівний пальці утворюють коло, решта витягнуті догори, роблячи декілька рухів – відсутній.

5. Вказівний та великий пальці утворюють коло – відсутній.

Переконавання

1. Кінцівки пальців на двох долонях притиснуті, долоні одночасно роблять декілька рухів на рівні грудей – відсутній.

Прохання повторити інформацію

Рука викидається, закрита долонь випростовується, потім знов закривається – ідентичний.

Вказівний палець робить рух від вуха до вуха людини, з якою говорить – відрізняється виконанням – українці притискають до вуха долонь.

Долоні / долонь роблять / робить декілька різких рухів, наче описуючи коло в напрямку до себе – відсутній.

Зміна значення

Дві руки, підняті на рівні плечей долонями від себе, стиснуті в кулак, великий та середній пальці одночасно розгинаються та згинаються, імітуючи лапки – відсутній.

Привертання уваги

Декілька рухів долонею до себе – ідентичний.

Піднята вверх рука, вказівний палець доверху, решта стиснуті в кулак – відсутній.

Лясання великим та середнім пальцями – відсутній.

Кисть розправлена, рука переходить з рівня поясу на рівень грудей – відсутній.

Сигнали закінчення розмови

Погляд на годинник, відсутній на руці – ідентичний.

Вказування за спину, назад, великим пальцем, решта зігнуті в кулак – відсутній.

Контролювання ситуації

Руки в замку перед груддю – ідентичний.

Прохання тиші

Вказівний палець притиснутий до губів – ідентичний.

Розправлені долоні / долонь декілька разів опускаються / опускається донизу – ідентичний.

Комунікативні

Витягнута доверху рука – зупинка такі – ідентичний.

Хресне знамення: три пальці доверху, донизу, вліво, вправо – захищати від недоброго – відрізняється виконанням, українці підіймають три пальці доверху, донизу, вправо, вліво.

Указування вказівним пальцем на скроню – хтось не товаришує з розумом – відрізняється виконанням, українці притискають вказівний палець до скроні.

Простягнута вбік рука, стиснута в кулак з відігнутим великим пальцем – зупинка таксі – відсутній.

Схрещені вказівні та середні пальці обох рук – приносить удачу – відсутній.

Постукування по одній ніздрі вказівним пальцем – прохання залишити у таємниці предмет розмови або не совати носа не у свої справи – відсутній;

Показувати пальцями букву V, долонь повернута до співрозмовника – образливе значення – відсутній.

Вказівний палець однієї руки торкається один за одним верхівки пальців іншої руки, починаючи з мізинця – рахування – відсутній.

Великий палець і решта інших утворюють трикутник, який стискається-розтискається – імітація розмови – відсутній.

Дві руки піднято доверху або на рівні грудей, одна долонь імітує лист паперу, інша – писання – прохання дати рахунок – відсутній.

Піднятий вказівний палець – привертання уваги в ресторані, барі – відсутній.

Піднята права рука зігнута в лікті, долонь розправлена – клятва – відсутній.

1. Проведення тильною стороною долоні по чолю – ідентичний.

2. Вказівний та великий пальці на чолі, бровах – відсутній.

Схвильованість

1. Долонь прикриває рот – ідентичний.

Індиферентне ставлення

1. Похитування з боку у бік кистю руки (пальці в сторони, долоня донизу) – відсутній.

Подяка, повага

1. Потискання рук – ідентичний.

2. Андолювання – ідентичний.

Позитивне відношення, згода

1. Поляскування по плечу, плечах – ідентичний.

2. Дві руки на рівні грудей, долоні розправлені, декілька ритмічних рухів донизу – відсутній.

3. Хлопок у долоні – ідентичний.

4. Великий палець доверху – ідентичний.

5. Великий та вказівний пальці утворюють коло, решта витягнуті доверху – ідентичний.

Негативне відношення, відмова

1. Розправлена долонь / долоні декілька разів робить / роблять рухи з боку в бік – відрізняється виконанням, в українців він менш емоційний.

Великий палець донизу – ідентичний.

II. Інформаційно-комунікативні:

Презентація інформації про суб'єкт

1. Указування відкритою долонею – ідентичний.

2. Указування великим пальцем, решта пальців стиснута в кулак – відсутній.

Презентація інформації про об'єкт

1. Указування вказівним пальцем – ідентичний.

2. Указування великим пальцем, інші зібрані в кулак – відсутній.

III. Регуляторно-комунікативні:

Підкреслення головного

Вказівний палець доверху – ідентичний.

Вказівний палець донизу – ідентичний.

3. Розкрити долоні паралельно на рівні грудей – відсутній.

4. Великий та вказівний пальці утворюють коло, решта витягнуті догори, роблячи декілька рухів – відсутній.

5. Вказівний та великий пальці утворюють коло – відсутній.

Переконання

1. Кінцівки пальців на двох долонях притиснуті, долоні одночасно роблять декілька рухів на рівні грудей – відсутній.

Прохання повторити інформацію

Рука викидається, закрита долонь випростовується, потім знов закривається – ідентичний.

Вказівний палець робить рух від вуха до вуха людини, з якою говорить – відрізняється виконанням – українці притискають до вуха долонь.

Долоні / долонь роблять / робить декілька різких рухів, наче описуючи коло в напрямку до себе – відсутній.

Зміна значення

Дві руки, підняті на рівні плечей долонями від себе, стиснуті в кулак, великий та середній пальці одночасно розгинаються та згинаються, імітуючи лапки – відсутній.

Привертання уваги

Декілька рухів долонею до себе – ідентичний.

Піднята вверх рука, вказівний палець доверху, решта стиснуті в кулак – відсутній.

Лясання великим та середнім пальцями – відсутній.

Кисть розправлена, рука переходить з рівня поясу на рівень грудей – відсутній.

Сигнали закінчення розмови

Погляд на годинник, відсутній на руці – ідентичний.

Вказування за спину, назад, великим пальцем, решта зігнуті в кулак – відсутній.

Контролювання ситуації

Руки в замку перед груддю – ідентичний.

Прохання тиші

Вказівний палець притиснутий до губів – ідентичний.

Розправлені долоні / долонь декілька разів опускаються / опускається донизу – ідентичний.

Комунікативні

Витягнута доверху рука – зупинка такі – ідентичний.

Хресне знамення: три пальці доверху, донизу, вліво, вправо – захищати від недоброго – відрізняється виконанням, українці підіймають три пальці доверху, донизу, вправо, вліво.

Указування вказівним пальцем на скроню – хтось не товаришує з розумом – відрізняється виконанням, українці притискають вказівний палець до скроні.

Простягнута вбік рука, стиснута в кулак з відігнутим великим пальцем – зупинка такі – відсутній.

Схрещені вказівні та середні пальці обох рук – приносить удачу – відсутній.

Постукування по одній ніздрі вказівним пальцем – прохання залишити у таємниці предмет розмови або не совати носа не у свої справи – відсутній;

Показувати пальцями букву V, долонь повернута до співрозмовника – образливе значення – відсутній.

Вказівний палець однієї руки торкається один за одним верхівок пальців іншої руки, починаючи з мізинця – рахування – відсутній.

Великий палець і решта інших утворюють трикутник, який стискається-розтискається – імітація розмови – відсутній.

Дві руки піднято доверху або на рівні грудей, одна долонь імітує лист паперу, інша – писання – прохання дати рахунок – відсутній.

Піднятий вказівний палець – привертання уваги в ресторані, барі – відсутній.

Піднята права рука зігнута в лікті, долонь розправлена – клятва – відсутній.

Долонь назовні, знак V показується вказівним і середнім пальцями, великий та інші пальці зігнуті в долоні – перемога, мир – ідентичний.

Розправлена права долонь покладена на серце – відданість країні, виконується під час гімну – ідентичний.

Проведене нами спеціальне дослідження з виявлення жестів, які використовуються у діалогічному спілкуванні носіями мови-британцями за автентичними художніми відеофільмами, створеними у Великій Британії, дозволило відібрати 63 британських жести. Зліснення їх порівняння з українськими показало, що з них ідентичними виявилось 32 жестів, жестів, які відрізняються виконанням – 4, відсутніми – 27 жестів.

Це дозволяє зробити певні методичні висновки. Вважаємо, що необхідно диференціювати кількість вправ за цими показниками: 1) спеціального навчання не потребують ідентичні жести, але доцільним є повернути до них увагу студентів; 2) велику кількість вправ важливо передбачити, навчаючи британських жестів, які відрізняються від українських виконанням; 3) найбільшого обсягу вправління потребує навчання британських жестів, відсутніх в українській етнокультурній спільноті.

Наступним кроком цього дослідження є створення ієрархії вправ для навчання майбутніх філологів англійського діалогічного спілкування з використанням британських жестів, визначених на основі змісту автентичних художніх відеофільмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженова Н.Г. Методика обучения невербальным средствам общения в курсе французского языка: Дис. ... канд. пед. наук. – Москва, 2000. – 180 с.
2. Бутовская М.Л. Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека). – М.: Научный мир, 2004. – 440 с.
3. Вилсон Г., Макклаффин К. Язык жестов. – Питер – Санкт-Петербург – Москва – Харьков – Минск, 2000. – 213 с.
4. Григорьева Е.В. Обучение невербальным компонентам иноязычного общения. Лингвистический вуз, французский язык: Дис. ... канд. пед. наук. – Пятигорск, 2004. – 188 с.
5. Должникова С.А. Дидактические условия обучения невербальным средствам общения на уроке иностранного языка в начальной школе: Дис. ... канд. пед. наук, Липецк, 2000. – 181 с.
6. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. – М.: Новое литерат. обозрение, 2002. – 592 с.
7. Ламберт Д. Читать человека как книгу с помощью языка жестов. – М.: Изд-во Астрель, 2004. – 192 с.
8. Лебедева Н.Г. Возможности использования невербальных средств в процессе обучения студентов иностранному языку. Дис. ... канд. пед. наук. – Липецк, 2002. – 142 с.
9. Мошанская Е.Ю. Формирование умений невербального общения. Дис. ... канд. пед. наук. – Екатеринбург, 2002. – 204 с.
10. Нэпш М., Холя Д. Невербальное общение. – СПб.: "ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК", 2004. – 256 с.
11. Пиз А. Язык телодвижений. – М.: Изд. – во Эксмо, 2004. – 272 с.
12. Проиников В.А., Ладанов И.Д. Язык мимики и жестов. – М., 2001. – 212 с.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено питанню формування активної екологічної позиції школярів. Зокрема, аналізується стан проблеми в теорії і практиці. Обґрунтовуються стратегічні напрями і підходи у визначенні педагогічних умов процесу екологічного виховання учнів з метою формування цієї особистісної характеристики.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Гармонізація взаємодії людства і природи передбачає стосунки, коли кожен житель планети, незалежно від свого фаху та соціального статусу має усвідомлювати свою особисту причетність до екологічних проблем та необхідність участі у їх вирішенні, дотримуватись вимог сталого розвитку, відповідно регулювати свої потреби, споживання, спосіб життя.

Сучасна вітчизняна виховна парадигма характеризується гуманістичною спрямованістю, орієнтацією на формування цінностей особистості. Важливе місце серед них належить ціннісному ставленню до природи, що є однією із суттєвих ознак культурного рівня суспільства, його моральності.

Особистісну позицію у психології [4;5] розглядають як систему ставлень людини до навколишнього світу, до інших людей та до самої себе.

Екологічна позиція, як особистісна характеристика, визначає характер взаємодії людини і природи. Оскільки особистість – активний суб'єкт діяльності, спілкування, свідомості і самосвідомості, що означає її здатність вільно здійснювати вибір, зумовлений внутрішньою необхідністю, оцінювати наслідки прийнятих рішень та відповідати за них перед собою і суспільством, логічно постає питання про формування активної екологічної позиції, як складової екологічної культури.

Шкільне виховне середовище має забезпечувати сприятливі умови для задоволення потреби у самовизначенні, прояві активності у взаємодії з природою, виробленні екологічної позиції учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичні основи розв'язання проблеми формування позиції особистості школярів закладено в працях відомих психологів та педагогів. Психологічний доробок з цієї проблеми включає розкриття сутності та значення позиції особистості, визначення її складових компонентів, характеристику мотиваційно-потребнісної сфери феномену, визначення вікових особливостей формування позиції особистості (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, В.І.Войтко, О.Л.Кононко, В.М.Мясищев, С.Л.Рубінштейн, А.В.Петровський, Д.І.Фельдштейн). У працях психологів і педагогів обґрунтовані умови організації виховного процесу в